

**Wordt de relatie tussen sensitiviteit van ouders en de gedragsproblemen
van kinderen gemedieerd door de gehechtheidsrelatie?**

Diana Debbagh, S4596269

Masterthesis Orthopedagogiek, PAMA5166

Rijksuniversiteit Groningen

Mei 29, 2025

Eerste beoordelaar: M.J. Warrens

Tweede beoordelaar: M. ten Brummelaar

Totaal aantal woorden: 7978

Abstract

The first years of life are crucial in the child's social-emotional development. Parental sensitivity and the parent-child attachment relationship both play a role in the child's behavioral development. This study examined the relationship between parental sensitivity and the degree of behavioral problems in children. New in this study is that the relationship between sensitivity and behavioral problems was examined through the mediation of the attachment relationship with both mother and father. The hypotheses were examined through a quantitative dataset from the 3HOEK study with 104 families. Parental sensitivity was measured by video observations coded using the Erickson Scales of Sensitivity. The degree of behavioral problems was measured with the Strengths and Difficulties Questionnaire completed by parents about their three-year-old child's problem behavior. The attachment relationship between parent-child was measured using observations and the Attachment Q-Set. Mediation analyses showed a non-significant direct effect between sensitivity and behavioral problems, and a non-significant indirect effect via attachment. However, fathers' sensitivity was significantly positive related to the development of an attachment relationship with the child. In this study, all families had a Dutch background and came from the Rotterdam area. In addition, compared to previous studies, the current study has a smaller sample size ($N = 104$). In follow-up research, it is therefore recommended to work with larger and more diverse samples to increase reliability and generalizability. Interventions particularly for fathers should be aimed at increasing sensitivity and thus the attachment relationship.

Inleiding

Ouders spelen een belangrijke rol in het reguleren van emoties van hun kinderen, en het daarmee samenhangende gedrag van hun kinderen. Wanneer deze rol niet goed wordt opgepakt kunnen zich al snel gedragsproblemen voordoen (de Mey, 2019). De eerste levensjaren (0-3 jaar) zijn cruciaal in de ontwikkeling van het kind, omdat in deze periode grote veranderingen en ontwikkelingen plaatsvinden waaronder de sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze ontwikkeling vormt de fundering voor de mentale gezondheid van het kind, die ook voor de rest van het leven van belang is (Shulman, 2016). Sociaal-emotionele problemen kunnen zich al op jonge leeftijd ontwikkelen; kinderen van twee jaar kunnen deze problemen al via hun gedrag laten zien (Egger & Angold, 2006). Herkenning en interventie op dit soort gedrag van kinderen is essentieel, omdat eventuele problemen zich anders kunnen doorzetten tot in de volwassenheid (Bagner et al., 2012; Overbeek et al., 2007).

Gedragsproblemen

Wanneer de sociaal-emotionele ontwikkeling niet goed verloopt, vertonen kinderen vaker probleemgedrag. Als een kind gedrag vertoont dat met name door zijn omgeving als storend of verontrustend wordt ervaren, wordt gesproken van gedragsproblematiek (Hassink-Franke et al., 2015). Dit kunnen internaliserende gedragsproblemen zijn als ook externaliserende gedragsproblemen. Internaliserend gedrag is meer naar binnen gericht en uit zich in terugtrekkend gedrag, slecht slapen, slecht eten, bedplassen en/of dwangmatig gedrag. Gedrag dat externaliserend is uit zich in druk, dwars of agressief gedrag, slecht luisteren en/of pesten (Hassink-Franke et al., 2015). Deze typen gedragsproblemen kunnen leiden tot langdurige negatieve gevolgen voor de ontwikkeling van het kind (Barker et al., 2010), onder andere, een academische achterstand en emotioneel isolement (Patterson et al., 1989). Sensitiviteit van ouders, oftewel de mate waarin zij de signalen van hun kind opmerken en

adequaat reageren, wordt gezien als een factor die een positieve invloed kan hebben op de gedragsontwikkeling van het kind (Ainsworth et al., 1978; Van IJzendoorn et al., 1999).

Gehechtheid tussen kind en ouders speelt ook een rol in de gedragsontwikkeling van kinderen (Hutchings et al., 2023). Wanneer kinderen een band hebben met hun ouder en binnen deze band de ouder het kind een voorbeeld geeft hoe hij zijn emoties kan reguleren, leert het kind hiervan en zal dit vervolgens toepassen om zijn emoties en gedrag te reguleren (Schore & Schore, 2008). Gehechtheid wordt als een aangeboren mechanisme beschouwd, dat is geëvolueerd om de overleving van het kind te bevorderen (Bowlby, 1969). Een onveilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind houdt verband met het ontwikkelen van gedragsproblemen (Fearon et al., 2010).

Deze studie heeft als doel de rol van twee factoren te onderzoeken die verband houden met ouderlijk gedrag en die belangrijk zijn voor de gedragsproblemen van kinderen, namelijk gehechtheid en sensitiviteit.

Sensitiviteit in relatie tot gedragsproblemen

De sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind is sterk afhankelijk van de omgeving waarin het kind opgroeit (Morris et al., 2007). Deze ontwikkeling wordt grotendeels beïnvloed door de kwaliteit van de interacties binnen de directe omgeving, zoals uitgewerkt in het Bio-Ecologische Model van Bronfenbrenner (1979), dat een holistisch perspectief is op de menselijke ontwikkeling. Volgens het Bio-Ecologische Model vindt de ontwikkeling van een kind plaats binnen verschillende omgevingsystemen die met elkaar interacteren (Bronfenbrenner, 1979). In de directe omgeving, het microsysteem genoemd, is het opvoedgedrag van ouders een centrale factor, waarbij ouderlijke sensitiviteit een sleutelrol speelt (Van der Voort et al., 2014; Lickenbrock & Braungart-Rieker, 2015). Het proces van behoefteherkenning en responsiviteit stelt het kind in staat zich gehoord en begrepen te

voelen, wat een veilige basis biedt voor het verkennen van de wereld (Ainsworth et al., 1978). Het kind leert dat het erop kan vertrouwen dat de verzorger in zijn of haar fysieke en emotionele behoeften voorziet, wat cruciaal is voor een veilige gehechtheid. Wanneer ouders weinig of geen sensitiviteit tonen, bijvoorbeeld door niet consequent te reageren op de behoeften van het kind of door overdreven te reageren, kan het kind een onveilige gehechtheid ontwikkelen, zoals een angstige, ambivalente of gedesorganiseerde gehechtheid (Benoit, 2004). Daarentegen versterkt een hogere mate van sensitiviteit niet alleen een veilige gehechtheid, maar ondersteunt ook de ontwikkeling van zelfregulatie en empathie bij het kind (Bakermans-Kranenburg et al., 2003; Ispa et al., 2017).

Een hogere mate van moederlijke sensitiviteit wordt geassocieerd met positieve uitkomsten in de ontwikkeling van kinderen, ook op de lange termijn, op het gebied van emotionele regulatie, sociale competentie en gedragsaanpassingen (Denham, 1993; Murray et al., 2010; Frick et al., 2018). De sensitiviteit van vaders blijkt ook een verband te hebben met zelfregulatie en gedragsproblemen bij kinderen (Rodrigues et al., 2021; Jacobvitz et al., 2022). De sensitiviteit van moeders blijkt een rol te spelen in het voorspellen van externaliserend gedrag van jonge kinderen en heeft dus een invloed op de ontwikkeling van jonge kinderen, terwijl de sensitiviteit van vaders het externaliserend gedrag van kinderen op latere leeftijd voorspelde (Scott et al., 2018). Ouders die moeite hebben met het herkennen of reageren op de signalen van hun kind (i.e., minder sensitief zijn), zijn eerder geneigd om opvoedingsstrategieën te gebruiken die ineffectief zijn, wat gedragsproblemen kan veroorzaken of verergeren (Belsky, 1984; Lyons-Ruth et al., 2013). Lagere niveaus van sensitiviteit bij zowel de moeder als de vader worden geassocieerd met een verhoogd risico op gedragsproblemen bij kinderen, met name in de vroege jaren van de ontwikkeling (Cooke et al., 2022). Wanneer vaders minder sensitief zijn in de interactie richting hun jonge kind,

ontwikkelen deze kinderen op latere leeftijd vaker gedragsproblemen (Trautmann-Villalba et al., 2006; Zvara et al., 2018).

Sensitiviteit in relatie tot gehechtheidsrelatie

In de attachment theorie wordt gehechtheid gedefinieerd als een langdurige emotionele band tussen een kind en zijn primaire verzorgers (Bowlby, 1969). In dit onderzoek is het goed om zowel de rol van de moeder als de vader nader te bekijken in deze theorie. Voorheen werd vooral de moeder gezien als de primaire verzorger en had de vader de rol van de economische voorziener. Echter, dit is tegenwoordig niet meer de weerspiegeling van de werkelijkheid: beiden delen de zorg en opvoeding van hun kinderen en dragen bij aan de economische voorzieningen (Cabrera et al., 2018). Zowel een hoge sensitiviteit van moeders als vaders zorgen voor de ontwikkeling van een veilige gehechtheidsrelatie tussen moeder-kind en vader-kind. Voor zowel moeders als vaders is er een verband gevonden tussen de sensitiviteit en de ontwikkeling van een veilige gehechtheidsrelatie bij het kind (Madigan et al., 2024).

De gehechtheidsrelatie wordt omschreven als een intern werkmodel dat zowel het gehechtheidsgedrag van het kind als de reacties van de ouder omvat (Bowlby, 1969). Dit systeem wordt actief wanneer het kind zich bedreigd voelt, bijvoorbeeld door honger of angst. Het kind zal dan instinctief naar de verzorger kijken voor troost en bescherming, waardoor zich een basis vormt van waaruit het de wereld veilig kan ontdekken (Madigan et al., 2024). Als de ouder sensitief reageert, zal het kind de volgende keer opnieuw om hulp vragen en leert het kind de ouder te vertrouwen in bevrediging van behoeften; dit terugkerende proces vormt de veilige gehechtheid (Bowlby, 1969). Veilige gehechtheid is dus een belangrijke basis die kinderen later in hun leven nodig hebben om emotioneel om te kunnen gaan met uitdagingen en moeilijkheden (Bowlby, 1973). Deze band, die zich direct vanaf de geboorte ontwikkelt, is essentieel voor de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van een kind. Veilige gehechtheid stelt het kind in staat de wereld te verkennen en gezonde relaties op te

bouwen. Een kind dat veilig gehecht is, voelt zich veilig om de wereld te verkennen en zich te ontwikkelen (Ainsworth et al., 1978).

Deze theoretische beweringen over de sensitiviteit van ouders en de ontwikkeling van een gehechtheidsrelatie ouder-kind worden ondersteund door onderzoek dat aantoonde dat wanneer ouders sensitief reageren op de behoeften van hun kind, deze sensitiviteit een voorspeller is van een veilige gehechtheid tussen het kind en moeder als vader (Lickenbrock & Braungart-Rieker, 2015). Vaders zijn, zoals moeders, onderdeel van de hechttingsfiguren waar het kind zich aan kan hechten (Bakermans-Kranenburg et al., 2019). Aangevoerd is dat de sensitiviteit van moeders, waarbij zij adequaat reageren op de signalen van hun kind, een cruciale voorwaarde is voor de ontwikkeling van een veilige gehechtheidsrelatie met het kind (De Wolff & Van IJzendoorn, 1997). Ook is een verband gevonden tussen de mate van vaderlijke sensitiviteit en de mate van een veilige gehechtheidsrelatie tussen vader en kind (Lucassen et al., 2011; Brown et al., 2012).

De relatie tussen gehechtheidsrelatie en gedragsproblemen

De theorie van het Interne werkmodel (IWM) speelt een belangrijke rol in het begrijpen van de relatie tussen de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind en de gedragsontwikkeling van kinderen. Interne werkmodellen zijn mentale representaties, die kinderen ontwikkelen op basis van vroege gehechtheidsherinneringen (De Winter et al., 2016). Deze modellen beïnvloeden hoe een kind zichzelf en anderen ziet, en hoe het de wereld om zich heen interpreteert (Verschuere et al., 1996). Een zelfmodel bepaalt hoe een kind zichzelf ervaart, bijvoorbeeld of het zichzelf ziet als iemand die liefde en zorg verdient. Deze zelfperceptie vormt de basis voor toekomstige interacties en het aangaan van relaties (Verschuere et al., 1996). Een veilige gehechtheidsrelatie resulteert in een positief IWM, waarbij het kind niet alleen een positief zelfbeeld ontwikkelt, maar ook vertrouwen heeft in anderen en beter beschermd is tegen stress (Verschuere et al., 1996; Bretherton &

Munholland, 2008; De Winter et al., 2016). Dit veilige IWM verlaagt het risico op gedragsproblemen en onderstreept de sterke relatie tussen veilige gehechtheid en gezonde ontwikkeling (Bowlby, 1969; Russell & Gleason, 2018; Bindawala & Basu, 2020).

Kinderen met een onveilige gehechtheidsrelatie ontwikkelen vaker een negatieve IWM wat leidt tot een negatief zelfbeeld en minder positieve verwachtingen van anderen (Bowlby, 1982; Mikulincer & Shaver, 2007). Dit kan resulteren in gedragsproblemen zoals agressie, sociale teruggetrokkenheid en emotionele moeilijkheden, waaronder angst en depressie (Sroufe, 2005; Cassidy, 2008). De gehechtheidsstijl die het kind ontwikkelt, heeft daarmee invloed op de manier waarop het kind met stressvolle situaties omgaat en relaties aangaat (Bowlby, 1988). Er wordt algemeen aangenomen dat kinderen die een veilige gehechtheid met hun ouders ontwikkelen, beter in staat zijn om hun emoties te reguleren, meer zelfvertrouwen hebben en minder kans lopen op gedragsproblemen (Ainsworth et al., 1978).

Vaders vormen zoals moeders een gehechtheidsrelatie met hun kind en in de interacties die ze met hun kind hebben kunnen vaders dus ook een invloed hebben op de ontwikkeling van het IWM (Palm, 2014). De interacties tussen vader en kind kunnen de gehechtheidsrelatie tussen hen beïnvloeden (Cabrera, 2019). Aangetoond is dat een verband bestaat tussen de gehechtheidsrelatie vader-kind en gedragsproblemen bij het kind (Deneault et al., 2021; Bureau et al., 2016). Wanneer de gehechtheidsrelatie tussen vader en kind onveilig is, heeft dit invloed op ontwikkeling van gedragsproblemen (Deneault et al., 2022). Tevens heeft onderzoek het verband van een onveilige gehechtheidsrelatie tussen moeder-kind en het ontwikkelen van gedragsproblemen bevestigd (Fearon et al., 2010). Een onveilige gehechtheidsrelatie die een kind in zijn jongere jaren heeft met zijn ouder, heeft dan ook een sterke relatie met gedragsproblemen (Groh et al., 2017).

Hoewel veel onderzoek zich richt op de gehechtheid met moeders (Cowan & Cowan, 2019), hebben ook vaders dus een significante invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling

van kinderen (Deneault et al., 2021). De kwaliteit van gehechtheid met beide ouders blijkt van groot belang voor het voorkomen van gedragsproblemen (Fagan et al., 2014; Deneault et al., 2021; Madigan et al., 2016). Ouders dragen ieder bij aan de gehechtheid en regulatievaardigheden van hun kinderen, wat onderstreept dat beide relaties cruciaal zijn voor een gezonde ontwikkeling.

De relatie tussen sensitiviteit en gedragsproblemen via gehechtheidsrelatie

Zoals hierboven besproken, bieden ouders die sensitieve interacties aangaan met hun kinderen een model om hun emoties effectief te reguleren, wat het risico op probleemgedrag vermindert. Dit proces wordt aangestuurd door een veilige gehechtheidsrelatie tussen de ouders en de kinderen. Van der Voort et al. (2014) bespreken studies die de relatie tussen sensitief ouderschap, gedragsproblemen bij kinderen en de ouder-kind-gehechtheidsrelatie hebben onderzocht. Zij beschrijven dat veel studies hebben bevestigd dat een veilige gehechtheid essentieel is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, wat het risico op gedragsproblemen voorkomt, en dat sensitief ouderschap een belangrijke rol speelt bij het voorspellen van de gehechtheidsrelatie. Echter hebben deze studies deze variabelen niet samen onderzocht, dus we weten niet of de gehechtheidsrelatie de sensitiviteit en gedragsproblemen medieert. Het verband tussen sensitiviteit en gedragsproblemen is ook onderzocht, maar gehechtheidsrelatie is geen factor die wordt beschouwd als een mediator in een van de afzonderlijke studies (Cooke et al., 2022). Er zijn een paar studies die aangeven dat de gehechtheidsrelatie een belangrijke verklarende factor kan zijn voor het verband tussen ouderlijke sensitiviteit en gedragsproblemen van kinderen (Bureau et al., 2016). Voor de ontwikkeling van zelfregulatie bij kinderen zijn opvoeding en gehechtheid beide belangrijk (Birmingham et al., 2016). Er is onderzocht of de gehechtheidsgeschiedenis van kinderen een modererende of mediërende rol speelt in de relatie tussen ouderschap en zelfregulatie. Het blijkt dat de gehechtheidsgeschiedenis een mediërende rol speelt in deze relatie. Het is echter

belangrijk op te merken dat de bestudeerde uitkomstvariabele zelfregulatie was en niet gedragsproblemen (Birmingham et al., 2016). Andere studies onderzochten ook de relatie tussen gehechtheidsrelatie en sensitiviteit van de verzorger en internaliserende en externaliserende probleemgedragingen (zie bijvoorbeeld Oosterman & Schuengel, 2008). Maar het mediatiemodel dat deze factoren combineert, is in deze studies niet getest. Voor zover de auteur weet, zal het huidige onderzoek het eerste zijn dat onderzoek doet naar de mediërende rol van gehechtheidsrelatie in de associatie tussen ouderlijke sensitiviteit en gedragsproblemen van kinderen.

Familiesysteemtheorie

Het is belangrijk om het gezin als een systeem te beschouwen waarin elk gezinslid moet worden gezien in de context van het gezin (Bowen, 1993). Volgens de familiesysteemtheorie wordt het gezin beschouwd als een systeem, waarin gezinsleden onderling met elkaar verbonden zijn doordat het gedrag en de emoties van elk lid die van de andere gezinsleden beïnvloeden (Palkovitz et al., 2014). De familiestructuur heeft bijvoorbeeld invloed op de ontwikkeling van het kind. Wanneer één element in deze familiestructuur verandert, heeft dit invloed op het geheel. Beide ouders maken deel uit van dit familiesysteem waarin zowel moeders als vaders deelnemen aan de opvoeding van het kind. Daarom is het van belang om zowel vaders als moeders in onderzoek mee te nemen. Op deze wijze kan er worden gekeken naar het opvoedgedrag van beiden en wat voor invloed dat heeft op hoe kinderen zich ontwikkelen (Cabrera et al., 2018). Wanneer vooral de moeder een grote rol neemt in de opvoeding, heeft de vader mogelijk indirect invloed op het opvoedgedrag (sensitiviteit) van moeder en de relatie tussen moeder-kind (Bornstein & Swayer, 2006). Omgekeerd heeft ook de moeder mogelijk invloed op het opvoedgedrag (sensitiviteit) van vader en de relatie tussen vader-kind (Cabrera et al., 2018). Indien in dit onderzoek het opvoedgedrag van vader en moeder samen wordt genomen geeft dit geen reëel

beeld van de werkelijkheid van het familiesysteem. Echter, wanneer vaders en moeders compleet los van elkaar worden gezien, geeft dit ook geen reëel beeld van de werkelijkheid. Daarom zal het huidige onderzoek de gedragsproblemen en gehechtheid van het kind onderzoeken in relatie tot afzonderlijk vaders en moeders, maar hierbij ook de andere ouder als controlevariabele meenemen. Zo wordt meer recht gedaan aan de invloed van het familiesysteem op het individuele gedrag en de gehechtheid van het kind.

Huidige studie

Eerder onderzoek is gedaan naar de sensitiviteit van moeders en de invloed hiervan op de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind (Deans, 2018). Echter weinig studies hebben ook de sensitiviteit van vader meegenomen (Cooke et al., 2022). Zo is weinig onderzoek gedaan waarbij sensitiviteit van vaders naast de sensitiviteit van moeders werd onderzocht en wat de invloed van de vaderlijke sensitiviteit is op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Steenhoff et al., 2021). Daarnaast is ook weinig onderzoek gedaan waarbij de sensitiviteit van vaders is meegenomen om de relatie te onderzoeken met de gehechtheidsrelatie vader-kind (Ahnert & Schoppe-Sullivan, 2019; Cowan, 1997). Terwijl de sensitiviteit van vaders en hun gehechtheidsrelatie met het kind gerelateerd is aan gedragsproblemen (Trautmann-Villalba et al., 2006; Deneault et al., 2021).

De relatie tussen sensitiviteit van zowel moeder als vader en gedragsproblemen, als ook de relatie tussen sensitiviteit en gehechtheidsrelatie en de relatie tussen gehechtheid en gedragsproblemen, is eerder onderzocht (Deans, 2018; Cooke et al., 2022; Deneault et al., 2021; Fearon et al., 2010). Echter, de relatie tussen sensitiviteit en gedragsproblemen via de mediatie van gehechtheidsrelatie lijkt niet eerder onderzocht. Om deze redenen is het huidige onderzoek relevant omdat bestudeerd wordt hoe de sensitiviteit van ouders het gevoel van

veiligheid en steun in de gehechtheidsrelatie beïnvloedt, wat vervolgens weer van invloed kan zijn op het ontstaan of wegblijven van gedragsproblemen.

Het huidige onderzoek kan bijdragen aan de ontwikkeling van interventies die gericht zijn op het voorkomen en of verminderen van gedragsproblemen bij kinderen. Sensitiviteit van beide ouders lijkt niet alleen een direct effect te hebben op vermindering van gedragsproblemen bij kinderen (Cooke et al., 2022), maar kan daarnaast ook indirect, via de mediatie van gehechtheidsrelatie, leiden tot minder gedragsproblemen. Indien deze mediatie wordt aangetoond kan worden ingezet op het verhogen van ouderlijke sensitiviteit om zo een betere gehechtheidsrelatie te ontwikkelen tussen ouder en kind, wat vervolgens zorgt voor minder gedragsproblemen. Daarbij is het essentieel om bij interventies op gedragsproblemen niet als eerste uit te gaan van de gedragsproblemen die het kind vertoont, maar dat het opvoedingsgedrag (sensitiviteit ouder) en de gehechtheidsrelatie die is gevormd tussen ouder en kind overwogen wordt en aanpassing vereist.

Het doel van het huidige onderzoek is om de relatie tussen sensitiviteit van beide ouders en gedragsproblemen kind via de mediatie van gehechtheidsrelatie ouder-kind te onderzoeken. De onderzoeksvragen zijn als volgt:

1. In hoeverre is de sensitiviteit van moeders gerelateerd aan gedragsproblemen bij kinderen, rekening houdend met de sensitiviteit van vaders?

Hypothese 1: De verwachting is dat de sensitiviteit van moeders negatief gerelateerd is aan de gedragsproblemen bij het kind (zoals gerapporteerd door moeders) (Scott et al., 2018; Cooke et al., 2022).

2. In hoeverre is de sensitiviteit van vaders gerelateerd aan gedragsproblemen bij kinderen, rekening houdend met de sensitiviteit van moeders?

Hypothese 2: De verwachting is dat de sensitiviteit van vaders negatief gerelateerd is aan de gedragsproblemen bij het kind (zoals gerapporteerd door vaders) (Trautmann-Villalba et al., 2006; Rodrigues et al., 2021).

3. In hoeverre is er een relatie tussen de sensitiviteit van moeder en de veilige gehechtheidsrelatie moeder-kind, rekening houdend met de sensitiviteit van vaders?

Hypothese 3: De verwachting is dat de sensitiviteit van moeders positief gerelateerd is aan de mate van een veilige gehechtheidsrelatie moeder-kind (Lickenbrock & Braungart-Rieker, 2015; Madigan et al., 2024).

4. In hoeverre is er een relatie tussen de sensitiviteit van vader en de veilige gehechtheidsrelatie vader-kind, rekening houdend met de sensitiviteit van moeders?

Hypothese 4: De verwachting is dat de sensitiviteit van vaders positief gerelateerd is aan de mate van een veilige gehechtheidsrelatie vader-kind (Madigan et al., 2024; Lucassen et al., 2011).

5. In hoeverre is er een relatie tussen de veilige gehechtheidsrelatie moeder-kind en gedragsproblemen bij het kind, rekening houdend met de sensitiviteit van vaders?

Hypothese 5: De verwachting is dat de mate van een veilige gehechtheidsrelatie moeder-kind negatief gerelateerd is aan gedragsproblemen bij het kind (zoals gerapporteerd door moeders) (Fearon et al., 2010; Groh et al., 2017).

6. In hoeverre is er een relatie tussen de veilige gehechtheidsrelatie vader-kind en gedragsproblemen bij het kind, rekening houdend met de sensitiviteit van moeders?

Hypothese 6: De verwachting is dat de mate van een veilige gehechtheidsrelatie vader-kind negatief gerelateerd is aan gedragsproblemen bij het kind (zoals gerapporteerd door vaders) (Deneault et al., 2021; Bureau et al., 2016).

7. Wordt de relatie tussen de sensitiviteit van moeders en de gedragsproblemen bij het kind gemedieerd door de gehechtheidsrelatie moeder-kind, gecontroleerd voor de sensitiviteit van vaders?

Hypothese 7: De verwachting is dat de relatie tussen sensitiviteit van moeders en gedragsproblemen bij het kind (zoals gerapporteerd door moeders) gemedieerd wordt door de gehechtheidsrelatie (moeder-kind).

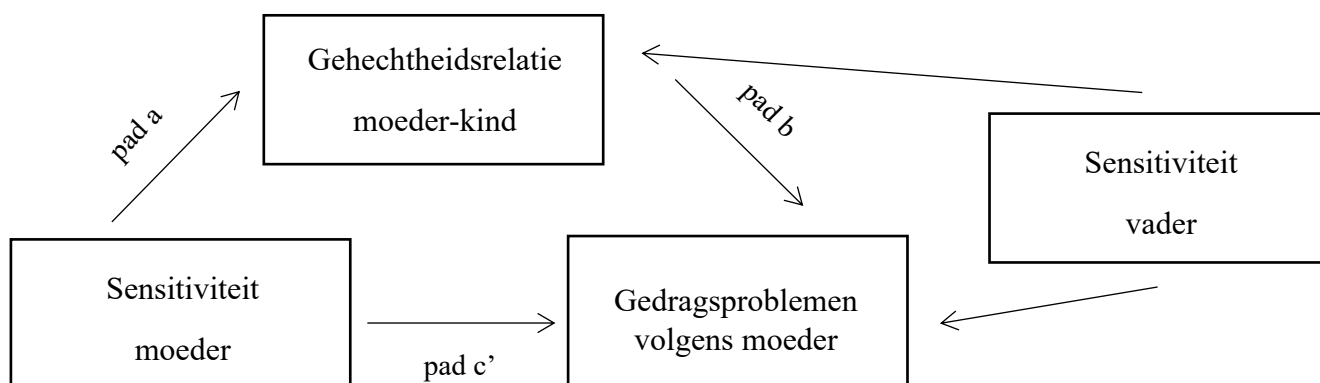
8. Wordt de relatie tussen de sensitiviteit van vaders en de gedragsproblemen bij het kind gemedieerd door de gehechtheidsrelatie vader-kind, gecontroleerd voor de sensitiviteit van moeders?

Hypothese 8: De verwachting is dat de relatie tussen sensitiviteit van vaders en gedragsproblemen bij het kind (zoals gerapporteerd door vaders) gemedieerd wordt door de gehechtheidsrelatie (vader-kind).

Figuur 1 geeft het conceptueel mediatiemodel voor de moeder en Figuur 2 toont het conceptueel mediatiemodel voor de vader.

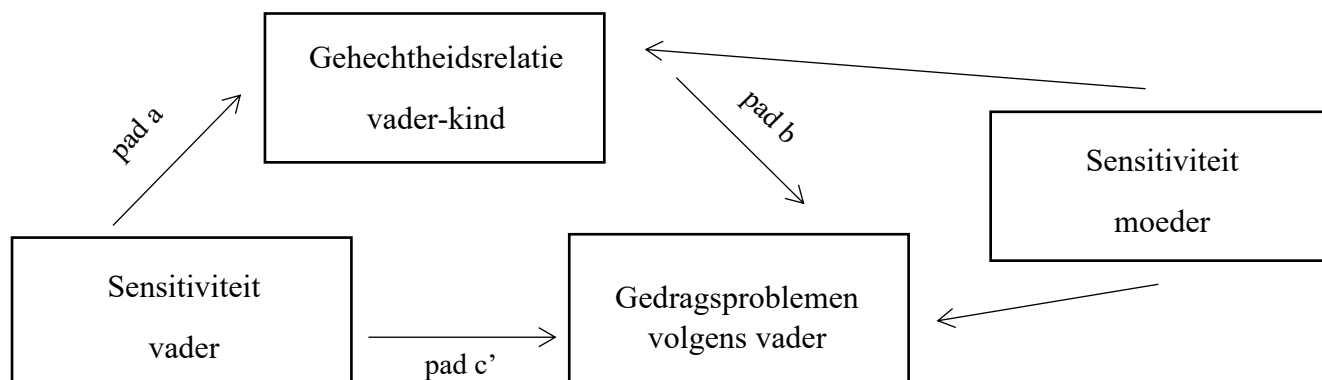
Figuur 1

Conceptueel Mediatiemodel voor relaties Moeder, met sensitiviteit van vader als controlevariabele

Figuur 2

Conceptueel Mediatie­model voor relaties Vader, met sensitiviteit van moeder als controlevariabele

Methode**Participanten**

Er is gebruik gemaakt van een bestaande kwantitatieve dataset van het 3HOEK onderzoek (Verweij et al., 2021). Het onderzoek werd uitgevoerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Er hadden 104 gezinnen (104 vaders, 104 moeders en 104 driejarige kinderen) in de omgeving van Rotterdam deelgenomen aan het onderzoek, middels een convenience sample. De gemiddelde leeftijd van de vaders was 36.59 jaar ($SD = 5.26$), gemiddelde leeftijd van de moeders was 33.78 jaar ($SD = 4.67$) en de gemiddelde leeftijd van de kinderen was 41.43 maanden ($SD = 3.93$). Er waren drie voorwaarden voor deelname aan het onderzoek; (1) de ouders moesten een driejarig kind hebben, (2) het gezin moest intact zijn en hetzelfde huishouden delen, en (3) de deelnemende ouders dienden een Nederlandse achtergrond te hebben, dus zowel de vader als de moeder van beide ouders moesten in Nederland geboren zijn. Van de 104 gezinnen waren 53 gezinnen relatief hoogopgeleid (zowel moeder als vader hadden een hbo-opleiding of hoger) en 51 gezinnen waren relatief laag opgeleid (het hoogste behaalde diploma van beide ouders was een mbo-diploma).

Procedure

Om de data te verzamelen hadden twee observatoren de deelnemende gezinnen thuis bezocht. Deze huisbezoeken zijn voor elk gezin op dezelfde dag gedaan. De vaders en moeders zijn, apart van elkaar, met hun kind geobserveerd, door twee verschillende onafhankelijke observatoren. De volgorde waarin de vader of de moeder met het kind startte, is afgewisseld. Iedere ouder-kind-sessie heeft ongeveer twee uur geduurd, dus in totaal vier uur per gezin. De observatoren hadden de taken verdeeld: één observator voerde de Attachment Q-Set version 3.0 (AQS; Waters, 1995) uit, terwijl de andere de instructies gaf voor alle opdrachten en de video-opnames maakte. Na de eerste ouder-kind-sessie wisselden de observatoren van taken.

Gedurende de eerste 30 minuten van de ouder-kind-sessie, hadden de ouders een online vragenlijst op de tablet ingevuld en de kinderen kregen de instructie om zelfstandig te spelen. De observatoren hielden zich afzijdig in de tijd dat de ouders de online vragenlijsten invulden. Na het invullen van de vragenlijsten had elke ouder, zonder de aanwezigheid van de andere ouder, samen met zijn driejarige kind verschillende spelopdrachten uitgevoerd. Eerst had de ouder vrij gespeeld met zijn kind, zonder gebruik van speelgoed, dit duurde vijf minuten. Daarna ging de ouder met zijn kind blokken bouwen; de observator had de ouder die het eerst aan de beurt was, gevraagd om met zijn kind een toren te bouwen en de ouder die als tweede aan de beurt was, een huis met het kind te bouwen, voor deze opdracht kregen ze drie minuten. Het verschil in de taken en de instructies was om ervoor te zorgen dat het kind niet twee keer dezelfde opdracht uitvoerde en om te voorkomen dat het kind een leereffect had. Tot slot volgde de opdracht etch-a-sketch (zie Witte et al., 2023). Deze opdracht maakte gebruik van speelgoed dat bestaat uit een scherm met daarin ingebouwd een tekenpen die met twee draaiknoppen bediend kan worden. De observator vroeg de eerste ouder en het kind een huis te tekenen en de tweede ouder met zijn kind een pijl. Daarnaast kreeg de ouder de

aanwijzing om de ene knop te bedienen en het kind de andere knop. Er werden bij deze opdracht voorbeeldfoto's van een huis en een pijl ter beschikking gesteld en hiervoor kregen ze vier minuten de tijd. De ouder-kind-interacties werden door de observator gefilmd.

Voor deelname hadden alle ouders het *informed consent* getekend, waarmee ze toestemming hebben gegeven voor deelname aan het onderzoek en verwerking van hun gegevens, voor zichzelf en namens het kind. De ethische commissie van de afdeling Bestuurskunde en Sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam heeft goedkeuring gegeven voor het onderzoek.

Meetinstrumenten

Sensitiviteit ouder. Om de ouderlijke sensitiviteit te meten zijn video-observaties van de ouder-kind-interacties gebruikt tijdens drie taken (het vrij spelen, blokken bouwen en de etch-a-sketch opdracht). De observaties tijdens de drie taken werden per ouder gecodeerd met behulp van de *Erickson Scales of Sensitivity* (Egeland et al., 1990). Hierbij werd op een 7-point Likert- scale (1 = zeer laag en 7 = zeer hoog) aangegeven in welke mate de moeder en de vader het specifieke ouderlijke gedrag vertoonden. Deze schaal bestaat uit twee subschalen, namelijk *ondersteunende aanwezigheid* (OA) en *intrusiviteit* (IN). OA verwijst naar de mate waarin ouders het kind voorzien van positieve waardering en emotionele steun bieden. Ouders die hier laag op scoren bieden het kind weinig positieve waardering en emotionele steun. IN verwijst naar het gebrek aan respect van de ouders voor de autonomie van hun kind. Ouders die hier hoog op scoren, hebben weinig respect voor de autonomie van het kind (Stolk et al., 2008).

De codering werd uitgevoerd door acht getrainde observatoren, allen bachelor- of masterstudenten in pedagogische wetenschappen, psychologie of sociologie. Elke ouder werd door dezelfde observator gecodeerd voor alle drie de spelopdrachten. Na hun training

codeerden alle observatoren een betrouwbaarheidsset bestaande uit 20 observaties. De intraclass correlatiecoëfficiënt bedroeg .80 voor de OA (range = .70 - .90) en .74 voor de IN (range = .67 - .79). Om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid tijdens het coderen te meten, werd 21 procent van de videobeelden door twee beoordelaars gecodeerd. Hierbij werd in 71 procent van de gevallen overeenstemming gevonden in één schaalpunt. Volgens de niveaus van Cohen (1988), werd er een matige associatie gevonden tussen de OA en IN, met correlaties variërend van $r = .37$ tot $.55$ voor vaders en $r = .14$ tot $.42$ voor de IN van vaders. Voor moeders lagen de correlaties tussen $r = .36$ en $.47$ voor de OA en tussen $r = .21$ en $.31$ voor de IN. De IN-scores werden eerst gehercodeerd en vervolgens werden de scores van de twee subschalen per ouder gestandaardiseerd en gemiddeld. Vervolgens werd een algemene sensitiviteitsscore berekend door het gemiddelde van de OA- en IN-scores te nemen. Een hogere sensitiviteitsscore duidt op een grotere mate van ouderlijke sensitiviteit.

Gedragsproblemen kind. Alle 104 vaders en 104 moeders binnen dit onderzoek hadden vragenlijsten ingevuld over het probleemgedrag van hun driejarige kind. Hiervoor werd gebruikgemaakt van de Nederlandse versie van de *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ) (Van Widenfelt et al., 2003). De antwoorden van de ouders zijn gebaseerd op het gedrag van het kind in de zes maanden voor het onderzoek. Het probleemgedrag van het driejarige kind, werd in het SDQ P2-4, de versie voor ouders van twee tot vierjarige kinderen, gemeten middels 20 items die evenredig verdeeld waren over de vier subschalen: hyperactiviteit/ aandachtstekort, emotionele problemen, problemen met leeftijdsgenoten, en gedragsproblemen. Per item zijn de schaalwaarden opgedeeld in 0 = niet waar, 1 = een beetje waar en 2 = zeker waar. Een aantal voorbeelden van de items zijn: “Zenuwachtig of zich vastklappend in nieuwe situaties, verliest makkelijk zelfvertrouwen”, “Nogal op zichzelf, neigt er toe alleen te spelen”, “Rusteloos, overactief, kan niet lang stilzitten”, “Heeft vaak driftbuien of woede-uitbarstingen”. Items van elke subschaal werden

opgeteld om een score af te leiden voor elke subschaal. De totaalscore varieerde van 0 tot 10. Een totaalscore voor de gedragsproblemen van het kind werd gecreëerd door alle subschaalscores op te tellen. Deze totaalscore varieerde van 0-40. Een hogere score indiceert een hogere mate van probleemgedrag.

De SDQ bleek een psychometrisch valide schaal voor gedragsproblemen bij jongere leeftijdsgroepen te zijn bij gebruik door ouders (Goodman, 1997; Mieloo et. al., 2012). De schaal had ook een goede betrouwbaarheid met Cronbachs Alfa van .77 voor de SDQ van de ouders (Mieloo et al., 2012). Binnen het huidige onderzoek was de Cronbachs Alfa van totaal probleemgedrag iets lager ($\alpha_{moeder} = .49$; $\alpha_{vader} = .52$).

Gehechtheidsrelatie ouder-kind. De gehechtheidsrelatie tussen moeder-kind en vader-kind werd gemeten aan de hand van observaties en de *Attachment Q-Set version 3.0* (AQS; Waters, 1995). De AQS bestaat uit 90 items gemeten op een 9-puntschaal, die varieert van 1) klopt het allerslechts en 9) klopt het allerbest. Een aantal voorbeelden van de items zijn: *“Kind is veeleisend en ongeduldig tegenover moeder/vader. Wordt chagrijnig en blijft aandringen tenzij ze/hij meteen doet wat hij wil ”*, *“Kind slaat zijn armen om moeder/vader heen of legt zijn hand op haar/zijn schouder als ze/hij hem oppakt”*, *“Als het kind in de armen van moeder/vader wordt gehouden, stopt het met huilen en herstelt het snel nadat het bang of boos is geweest”* (Waters, 1995). Na afloop van de observatie heeft de observator de 90 items verdeeld over 9 stapels. Er was voor iedere van de 9-puntschaal één stapel. In totaal waren dus 9 stapels, elk bestaande uit 10 items.

De AQS werd ingevuld door acht getrainde observatoren die de huisbezoeken bij de gezinnen aflegden. Alle AQS-items werden met de observatoren besproken en ze moesten voor drie observaties minstens 80% overeenstemming bereiken voordat ze de AQS onafhankelijk mochten beoordelen. De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid tijdens de

dataverzameling werd gemeten door twee observatoren twintig procent van de 208 huisbezoeken (bij zowel vaders als moeders) dubbel te laten coderen. De gevonden correlatie tussen beide observatoren varieerde tussen .71 en .85, met een gemiddelde van .79. Om de veiligheidsscore van elk kind te bepalen, werden de individuele Q-sort-itemscores gecorreleerd met een criteriumsortering die een hypothetisch volledig veilig kind representeert. Deze referentiescore is vastgesteld door de ontwikkelaars van de AQS op basis van de beoordeling van acht experts. De veiligheidsscores varieerden van +1.00 (volledig veilig) tot -1.00 (meest onveilig).

Data-analyse

De data werd geanalyseerd met IBM SPSS (versie 28). Er is gecontroleerd of er ontbrekende data binnen de variabelen waren (Graham, 2009). Dit bleek het geval voor de variabelen 'gedragsproblemen' zoals gerapporteerd door vaders (1), moeders (1) en 'sensitiviteit' van vaders (6), moeders (8). Om te onderzoeken of de missende gegevens volledig willekeurig ontbraken is de Little's MCAR-test uitgevoerd (Little, 1988). De ontbrekende data voor de variabelen 'gedragsproblemen' zoals gerapporteerd door vaders ($\chi^2 = 14.21$, $DF = 19$, $p = .771$) en 'sensitiviteit' van vaders ($\chi^2 = 2.71$, $DF = 8$, $p = .951$), moeders ($\chi^2 = 9.03$, $DF = 8$, $p = .339$) ontbraken volledig willekeurig ($p > .05$). Vervolgens is het Expectation Maximization (EM)-algoritme gebruikt om de ontbrekende waarden te imputeren (Dempster et al., 1977).

Er is gecontroleerd of er univariate en multivariate uitschieters waren. De gestandaardiseerde waarden van de variabelen gehechtheidsrelatie, sensitiviteit en gedragsproblemen werden gecontroleerd op waarden hoger dan 3,29 en lager dan -3,29 (Pek et al., 2018; Tabachnik & Fidell, 2014). Er bleek één univariate uitschieter te zijn in de variabele gehechtheidsrelatie vader-kind ($z = -3,83$). Deze waarde is aangepast aan de

dichtstbijzijnde score van -3,29 (Pek et al., 2018). Vervolgens is onderzocht of er multivariate uitschieters waren. Dit is gedaan door de Mahalanobis-afstand en de kritische chi-kwadraatwaarde voor de vrijheidsgraad $df = 2$ te berekenen. Een Mahalanobis-afstand die groter is dan de kritische chi-kwadraatwaarde $df = 2$ bij een kritische alfa-waarde van $p < .001$, toonde aan dat er geen multivariate uitschieter aanwezig was (Tabachnik & Fidell, 2014).

Vervolgens werd gekeken of de assumpties van lineariteit en homoscedasticiteit (Tabachnik & Fidell, 2014) aannemelijk waren voor de analyses van vaders en moeders. Om dit na te gaan is gebruik gemaakt van een spreidingsdiagram tussen de voorspelde waarden en de residuen (Tabachnik & Fidell, 2014). Lineariteit leek voor alle regressieanalyses aannemelijk: de gemiddelde waarde van de residuen was ongeveer 0 voor alle voorspelde waarden (zie Figuur B.1 en B.2). Er is daarnaast ook geconstateerd dat er geen ernstige schendingen waren van de assumptie van homoscedasticiteit in de analyses: de spreidingsdiagrammen lieten zien dat de variabiliteit van de residuen ongeveer hetzelfde was voor de verschillende waardes van de predictorvariabele.

Ten slotte, om te testen of er multicollineariteit was tussen de voorspellende variabelen, zijn de waarden van de variantie-inflatiefactor (VIF) bestudeerd (Shrestha, 2020). Een VIF-waarde groter dan 5 wordt beschouwd als een indicatie van een hoge multicollineariteit tussen de voorspellende variabelen, wat betekent dat de coëfficiëntschattingen en p-waarden in de regressie-uitvoer waarschijnlijk onbetrouwbaar zijn (Shrestha, 2020). Er was geen multicollineariteit tussen de variabelen (alle VIF-waarden = 1.07 tot 1.17)

Voor de bestudering van de eerste en tweede onderzoeksvraag werden afzonderlijke regressieanalyses uitgevoerd voor vaders en moeders. In deze analyses was sensitiviteit vader/moeder de onafhankelijke variabele en gedragsproblemen was de afhankelijke

variabele. In de eerste regressieanalyse, gericht op de sensitiviteit moeder en gedragsproblemen kind, was de controlevariabele de sensitiviteit van vader. In de tweede analyse, gericht op de sensitiviteit vader en gedragsproblemen kind, was vervolgens de moederlijke sensitiviteit de controlevariabele.

De derde en vierde onderzoeksvraag werden bestudeerd doormiddel van regressieanalyses. Voor de uitvoering van deze analyses was sensitiviteit vader/moeder de onafhankelijke variabele en gehechtheidsrelatie moeder/vader-kind was de afhankelijke variabele. Ter controle werd de variabele voor de derde vraag sensitiviteit vader gebruikt en voor de vierde vraag was de controlevariabele sensitiviteit moeder meegenomen.

Tevens werden regressieanalyses uitgevoerd voor de bestudering van de vijfde en zesde onderzoeksvragen. Voor de uitvoering van deze analyses was de gehechtheidsrelatie moeder/vader-kind de onafhankelijke variabele en gedragsproblemen was de afhankelijke variabele. Om de gehechtheidsrelatie moeder-kind in relatie tot gedragsproblemen te toetsen was de controlevariabele sensitiviteit vader en voor de analyse van vaders was de controlevariabele sensitiviteit moeders.

De laatste onderzoeksvragen werden bestudeerd doormiddel van de Hayes' (2022) PROCESS (Model 4). Er werden twee mediatiemodellen opgesteld en getoetst. Het eerste mediatiemodel was: sensitiviteit moeder (onafhankelijke variabele), gehechtheidsrelatie moeder-kind (mediatievariabele), gedragsproblemen kind (afhankelijke variabele) en sensitiviteit vader (controlevariabele). Het tweede mediatiemodel was uitgevoerd voor vader: sensitiviteit vader (onafhankelijke variabele), gehechtheidsrelatie vader-kind (mediatievariabele), gedragsproblemen kind (afhankelijke variabele) en sensitiviteit moeder (controlevariabele). Bij alle toetsen is een significantieniveau van 5% gebruikt. Als een 95%-

betrouwbaarheidsinterval de waarde 0 bevat, betekent dit dat het indirecte effect niet significant was.

Resultaten

Tabel 1 toont een aantal beschrijvende statistieken (gemiddelden, standaarddeviaties, maximum en minimum) van alle variabelen in dit onderzoek. Een inspectie van de gemiddelden laat zien dat de sensitiviteit van moeders ($M = 3.73$) en van vaders ($M = 3.42$) iets lager waren dan het midden van de schaal (4.00) wat overeenkomt met noch sensitief noch insensitief. De gemiddelden voor de gehechtheidsrelaties ($M = 0.40$ voor moeder-kind, $M = 0.46$ voor vader-kind) waren hoger dan het midden van de schaal (0), waarbij positieve scores van 1 overeenkomen met een volledig veilige gehechtheidsrelatie. De gedragsproblemen die door moeders ($M = 8.85$) en door vaders ($M = 8.61$) werden gerapporteerd, waren veel lager dan het midden van de schaal (20). Dit betekent dat er relatief weinig gedragsproblemen in deze steekproef werden gerapporteerd.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken van de variabelen

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Sensitiviteit moeder	3.73	0.87	1.33	6.08
Sensitiviteit vader	3.42	0.90	1.67	5.42
Gehechtheidsrelatie moeder-kind	0.40	0.23	-0.36	0.78
Gehechtheidsrelatie vader-kind	0.46	0.20	-0.12	0.83
Gedragsproblemen volgens moeder	8.85	4.45	1.00	21.00
Gedragsproblemen volgens vader	8.61	4.23	1.00	22.00

Noot. $N = 104$ (moeders), $N = 104$ (vaders)

Tabel 2 toont de bivariate correlaties tussen de variabelen in de huidige studie. Tevens is de effectgrootte van deze correlaties beoordeeld aan de hand van de richtlijnen van Cohen (1988). Deze effectgroottes worden weergegeven als klein ($r = .10$ of $r = -.10$), medium ($r =$

.30 of $r = -.30$) of groot ($r = .50$ of $r = -.50$). Sensitiviteit van moeder correleerde significant positief met sensitiviteit van vader ($r = .23, p = .018$; klein effect) en had een significant negatieve samenhang met gedragsproblemen (gerapporteerd door moeder) ($r = -.22, p = .023$; klein effect). Hoe sensitiever de moeder was voor het kind, hoe sensitiever de vader ook was en hoe minder gedragsproblemen door de moeder werden gerapporteerd. Sensitiviteit van vader correleerde significant positief met gehechtheidsrelatie moeder-kind ($r = .32, p < .001$; medium effect) en vader-kind ($r = .29, p = .003$; klein effect), en correleerde significant negatief met gedragsproblemen (gerapporteerd door moeder) ($r = -.30, p = .002$; medium effect). Hoe sensitiever de vader was voor het kind, hoe veiliger de gehechtheidsrelatie werd waargenomen tussen de moeder en het kind en hoe minder gedragsproblemen door de moeder werden gerapporteerd. Gehechtheidsrelatie moeder-kind correleerde significant positief met de gehechtheidsrelatie vader-kind ($r = .36, p < .001$; medium effect), en hing negatief samen met gedragsproblemen (gerapporteerd door moeder) ($r = -.25, p = .012$; klein effect). Hoe veiliger de gehechtheidsrelatie werd waargenomen tussen moeder en kind, hoe veiliger de gehechtheidsrelatie werd waargenomen tussen vader en kind, en hoe minder gedragsproblemen er werden gerapporteerd door de moeder. Tenslotte correleerden de gedragsproblemen (gerapporteerd door moeder) significant met gedragsproblemen (gerapporteerd door vader) ($r = .46, p < .001$; medium effect). Hoe minder gedragsproblemen door de moeder werden gerapporteerd, hoe minder gedragsproblemen ook door de vader werden gerapporteerd.

Tabel 2*Pearson's correlaties tussen de variabelen van deze studie*

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Sensitiviteit moeder	-				
2. Sensitiviteit vader	.23*	-			
3. Gehechtheidsrelatie moeder-kind	.17	.32**	-		
4. Gehechtheidsrelatie vader-kind	-.07	.29**	.36**	-	
5. Gedragsproblemen volgens moeder	-.22*	-.30**	-.25*	-.08	-
6. Gedragsproblemen volgens vader	-.18	-.10	-.02	.01	.46**

*Noot. * $p < .05$, ** $p < .01$*

De geschatte regressiecoëfficiënten en bijbehorende toetsen van de regressieanalyses en de mediatieanalyses worden getoond in Tabel 3 (moeders) en Tabel 4 (vaders). Zoals getoond in de conceptuele modellen in Figuren 1 en 2 verwijst pad a naar het directe effect tussen sensitiviteit en gehechtheidsrelatie, pad b verwijst naar het directe effect tussen gehechtheidsrelatie en gedragsproblemen, en pad c' verwijst naar het directe effect tussen sensitiviteit en gedragsproblemen. De geschatte regressiecoëfficiënten en bijbehorende toetsen van de controlevariabele (sensitiviteit vader/moeder) zijn niet in Tabel 3 en Tabel 4 opgenomen.

Tabel 3

Geschatte regressiecoëfficiënten en bijbehorende toetsen van de regressieanalyses en mediatieanalyse voor Moeder

<i>Effect</i>	<i>pad</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	95%-BI
Sensitiviteit → Gehechtheid	a	.04	.03	1.24	.217	[-0.02, 0.10]
Gehechtheid → Gedragsproblemen	b	-1.46	1.97	-.75	.458	[-5.36, 2.44]
Sensitiviteit → Gedragsproblemen	c'	-1.06	.62	-1.71	.089	[-2.28, 0.17]
Indirect	a × b	-.06	.11			[-0.34, 0.10]
Total	c' + a × b	-1.11	.61			[-2.33, 0.10]

Noot. BI= Betrouwbaarheidsinterval.

Tabel 4

Geschatte regressiecoëfficiënten en bijbehorende toetsen van de regressieanalyses en mediatieanalyse voor Vader

<i>Effect</i>	<i>pad</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	95%-BI
Sensitiviteit → Gehechtheid	a	.09	.03	3.27	.002	[0.04, 0.15]
Gehechtheid → Gedragsproblemen	b	.34	2.17	.16	.874	[-3.96, 4.65]
Sensitiviteit → Gedragsproblemen	c'	-.43	.65	-.66	.514	[-1.71, 0.86]
Indirect	a × b	.03	.21			[-0.38, 0.47]
Total	c' + a × b	-.39	.61			[-1.61, 0.83]

Noot. BI= Betrouwbaarheidsinterval.

We kijken achtereenvolgens naar de analyses behorende bij onderzoeksvragen 1 t/m 8.

Het directe effect tussen de sensitiviteit moeders en de gedragsproblemen zoals

gerapporteerd door moeders (pad c' in Tabel 3) was niet significant ($B = -1.06$, $p = .089$,

$95\%-BI = [-2.28, 0.17]$). Het directe effect tussen de sensitiviteit vaders en de

gedragsproblemen zoals gerapporteerd door vaders (pad c' in Tabel 4) was niet significant

($B = -.43$, $p = .514$, $95\%-BI = [-1.71, 0.86]$). Het directe effect tussen de sensitiviteit moeders

en de gehechtheidsrelatie moeder-kind (pad a in Tabel 3) was niet significant ($B = .04$, $p =$

.217, 95%-*BI* = [-0.02, 0.10]). Het directe effect tussen de sensitiviteit vaders en de gehechtheidsrelatie vader-kind (pad a in Tabel 4) was significant ($B = .09$, $p = .002$, 95%-*BI* = [0.04, 0.15]). Het directe effect tussen de gehechtheidsrelatie moeder-kind en de gedragsproblemen zoals gerapporteerd door moeders (pad b in Tabel 3) was niet significant ($B = -1.46$, $p = .458$, 95%-*BI* = [-5.36, 2.44]). Het directe effect tussen de gehechtheidsrelatie vader-kind en de gedragsproblemen zoals gerapporteerd door vaders (pad b in Tabel 4) was niet significant ($B = .34$, $p = .874$, 95%-*BI* = [-3.96, 4.65]). Het indirecte effect tussen de sensitiviteit van moeders en gedragsproblemen zoals gerapporteerd door moeders via de mediator, de moeder-kind gehechtheidsrelatie, was niet significant op 5%-niveau ($B = -.06$, 95%-*BI* = [-0.34, 0.10]) (Tabel 3). Het indirecte effect tussen de sensitiviteit van vaders en gedragsproblemen zoals gerapporteerd door vaders via de mediator, de vader-kind gehechtheidsrelatie, was niet significant op 5%-niveau ($B = .03$, 95%-*BI* = [-0.38, 0.47]) (Tabel 4).

Discussie

In de huidige studie bleek de sensitiviteit van moeders niet significant gerelateerd aan gedragsproblemen zoals gerapporteerd door moeders. Dit komt niet overeen met de verwachting. Mogelijk kan dit verklaard worden doordat de participanten uit de vorige studies uit verschillende culturen kwamen (Cooke et al., 2022; Scott et al., 2018). Het huidige onderzoek kent een veel kleiner bereik; participanten kwamen allen uit de omgeving van Rotterdam en hadden allen een Nederlandse achtergrond.

De sensitiviteit van vaders blijkt ook niet significant gerelateerd te zijn aan de gedragsproblemen zoals gerapporteerd door vaders. Deze uitkomst ondersteunt niet de verwachting. Deze verwachting was gebaseerd op onderzoeken die hebben bevestigd dat vaderlijke sensitiviteit gedragsproblemen op latere leeftijd bij kinderen voorspelt (Trautmann-

Villalba et al., 2006; Rodrigues et al., 2021). Observaties van vader-kind-interacties, waarbij de sensitiviteit van vaders werd waargenomen, vond plaats bij kinderen vanaf drie maanden tot en met hun elfde jaar. Het probleemgedrag van deze kinderen werd gemeten op acht- en elfjarige leeftijd (Trautmann-Villalba et al., 2006). Dit is een wezenlijk verschil met de observatieduur van dit onderzoek en de meting van het probleemgedrag dat hier op jongere leeftijd werd gedaan.

De resultaten tonen aan dat de sensitiviteit van moeders niet significant gerelateerd is aan de gehechtheidsrelatie tussen moeder en kind. Deze uitkomst ondersteunt niet de verwachting. De invloed van moederlijke sensitiviteit op de gehechtheidsrelatie moeder-kind is ook afhankelijk van andere factoren zoals het beroep en het inkomen van de moeder (Lickenbrock & Braungart-Rieker, 2015). Huidig onderzoek test alleen het directe verband tussen sensitiviteit moeder en de gehechtheidsrelatie moeder-kind. Voor vaders was de sensitiviteit wel significant gerelateerd aan de gehechtheidrelatie vader-kind. Hierdoor wordt de hypothese ondersteund. De bevindingen sluiten aan bij eerder onderzoek waaruit blijkt dat een grotere vaderlijke sensitiviteit samenhangt met een veiligere gehechtheidsrelatie tussen vader en kind (Madigan et al., 2024; Lucassen et al., 2011).

De gehechtheidsrelatie tussen zowel moeder-kind als vader-kind blijkt niet significant gerelateerd te zijn aan de gedragsproblemen (volgens moeders en vaders). De hypothesen werden daarom niet ondersteund. Deze uitkomsten zijn niet in lijn met het overgrote deel aan onderzoek dat is gedaan om dit verband te onderzoeken. De meeste studies waren grootschaliger, waarbij meta-analyses werden uitgevoerd om grote hoeveelheden studies samen te voegen om op deze wijze betrouwbare uitspraken te kunnen doen over het verband tussen de gehechtheidsrelatie ouder-kind en gedragsproblemen kind (Fearon et al., 2010; Groh et al., 2017; Deneault et al., 2021).

De resultaten tonen daarnaast aan dat de sensitiviteit van ouders niet via de gehechtheidsrelatie ouder-kind invloed heeft op gedragsproblemen. Deze uitkomsten komen niet overeen met de verwachtingen. Wellicht kunnen deze uitkomsten een verklaring geven voor de reden dat geen eerdere studies zijn gevonden voor het mediatieonderzoek voor deze relaties. Om hier betere uitspraken over te kunnen doen, zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar deze verbanden en indien er opnieuw geen significante relaties worden gevonden, dan kan er worden onderzocht welke verklaringen hiervoor zijn.

Een aantal relaties waarvan verwacht werd dat ze significant zouden zijn, bleken niet significant te zijn. Dat zou kunnen komen door wat we hier precies hebben onderzocht. Als we naar de correlaties (Tabel 2) kijken, zijn sommige relaties significant. Echter wanneer de controlevariabele werd toegevoegd, bleek een aantal relaties niet meer significant te zijn. Door het opnemen van de controlevariabele zijn de relaties onderzocht waarbij rekening is gehouden met de invloed van de sensitiviteit van de andere ouder, hierdoor wordt het werkelijke verband gemeten zonder het effect van de andere ouder.

Limitaties

Het huidige onderzoek heeft zijn beperkingen, waardoor de resultaten binnen het onderzoek met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd dienen te worden. Ten eerste is er sprake van een verschil in steekproefgrootte; eerdere onderzoeken hadden een aanzienlijk grotere omvang. Zo namen 710 gezinnen deel aan het onderzoek van Scott et al. (2018) en was de steekproefomvang bij het onderzoek van Cooke et al. (2022) 28.114. Dit is een behoorlijk verschil met de aantal deelnemende gezinnen ($N=104$) binnen het huidige onderzoek. Ten tweede bestond de steekproef alleen uit gezinnen die een Nederlandse achtergrond hadden en uit de omgeving van Rotterdam kwamen, waardoor het onderzoek mogelijk niet generaliseerbaar is voor de hele Nederlandse bevolking. Ten derde zijn de participanten via een convenience sample geworven, wat het risico op selectiebias vergroot (Costigan & Cox,

2001). Doordat de groep deelnemers binnen dit onderzoek een specifiek deel van de bevolking beslaat, zijn de uitkomsten mogelijk representatief in de grote steden van Nederland. Ten vierde betreft de studie een cross-sectioneel data verzameling in het onderzoek, waardoor de verbanden tussen de constructen niet over een langere periode zijn onderzocht, en mogelijk niet vastgesteld werden. Ten vijfde zijn de missende waarden geïmputeerd, wellicht heeft dit de accuraatheid van de daadwerkelijke meting beïnvloed, alhoewel een kleine aantal waarden zijn geïmputeerd. Ten slotte bleek de betrouwbaarheid van de SDQ binnen het onderzoek een Cronbachs Alfa van totaal probleemgedrag iets lager ($\alpha_{moeder} = .49$; $\alpha_{vader} = .52$) te zijn dan de betrouwbaarheid van de schaal ($\alpha = .77$). Een lagere Alfa geeft weer dat de betrouwbaarheid lager is en de SDQ dus moeilijker het probleemgedrag bij deze doelgroep meet, wellicht is de CBCL geschikter.

Sterke punten

Het onderzoek heeft ook een aantal sterke punten. In de gezinnen zijn zowel de moeders als de vaders meegenomen. Door controlevariabelen mee te nemen is er rekening gehouden met het familiesysteem, waarin beide ouders via hun opvoedgedrag invloed kunnen hebben op de ontwikkeling van kinderen (Bowen, 1993). Daarnaast is er een relatief gelijke verdeling in opleidingsniveaus van beide ouders (53 gezinnen relatief hoogopgeleid en 51 gezinnen relatief laagopgeleid). Deze verdeling vergroot de generaliseerbaarheid van de resultaten.

Voor de uitvoering van het huidige onderzoek is gebruik gemaakt van in eerder onderzoek verzamelde data. Vooraf aan de dataverzameling werd aan de deelnemende ouders gevraagd om het *informed consent* te tekenen. Daarnaast had de ethische commissie van de afdeling Bestuurskunde en Sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam goedkeuring gegeven voor het onderzoek. De onderzoeker van het huidige onderzoek heeft een privacy

protocol getekend om overeen te stemmen met een aantal afspraken omtrent het gebruik van de bestaande data. Hierop gaf de onderzoeker aan zorgvuldig met de data te werken. De data werden alleen bekeken en gebruikt via de University Workplace (UWP) van de Rijksuniversiteit Groningen, dit om de data te beschermen. Er was een grote dataset beschikbaar. De onderzoeker heeft deze goed moeten bestuderen om daar de juiste variabelen uit te halen. Tevens is de betrouwbaarheid van de gekozen meetinstrumenten goed bestudeerd.

Aanbevelingen wetenschap en praktijk

Het is belangrijk om verder onderzoek te doen naar de verbanden tussen sensitiviteit en gedragsproblemen via de gehechtheidsrelatie, omdat de losse verbanden eerder onderzocht zijn, maar er een gat in de literatuur zit wanneer het gaat over deze mediatie. Een mediatiemodel biedt een vollediger beeld en kan diepgaandere verklaringen geven, dan wanneer alleen het directe verband tussen sensitiviteit en gedragsproblemen wordt onderzocht. In vervolgonderzoek wordt aanbevolen om te werken met grotere steekproeven, bij voorkeur via aselechte werving, om de betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid te vergroten. Om meer recht te doen aan de weerspiegeling van de werkelijke bevolking, wordt aanbevolen om een meer diverse groep participanten te betrekken die verspreid zijn over het hele land. Ook wordt longitudinaal onderzoek aanbevolen, zodat causale verbanden beter in kaart worden gebracht en sterker te onderbouwen zijn. Hierbij kunnen ook contextuele factoren worden meegenomen, zoals het temperament van het kind, gezinsstress of culturele waarden rondom de opvoeding. Dit draagt bij aan een breder en completer beeld.

Aangezien het opvoedgedrag van vaders verband heeft met de ontwikkeling van de gehechtheid van kinderen, dient in interventies ook expliciet aandacht te worden besteed aan het opvoedgedrag van vaders. Tijdens een interventie zouden vaders gedurende een bepaalde periode ondersteuning kunnen krijgen in het herkennen van de signalen van hun kind en in

hoe zij hier gepast op kunnen reageren. Dit bevordert niet alleen hun sensitiviteit, maar versterkt ook de ontwikkeling van een veilige gehechtheidsrelatie, doordat het kind zich gezien voelt en een hechte band met de ouder opbouwt.

Literatuur

Ahnert, L., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2019). Fathers from an attachment perspective.

Attachment & Human Development, 22(1), 1–3.

<https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1589054>

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum Associates.

Bagner, D. M., Rodríguez, G. M., Blake, C. A., Linares, D., & Carter, A. S. (2012).

Assessment of behavioral and emotional problems in infancy: A systematic review.

Clinical Child and Family Psychology Review, 15, 113–128.

<https://doi.org/10.1007/s10567-012-0110-2>

Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., & Juffer, F. (2003). Less is more:

Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood.

Psychological Bulletin, 129(2), 195–215. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.2.195>

Bakermans-Kranenburg, M. J., Lotz, A., Dijk, K. A., & Van IJzendoorn, M. (2019). Birth of a father: Fathering in the first 1,000 days. *Child Development Perspectives*, 13(4), 247–253. <https://doi.org/10.1111/cdep.12347>

Barker, E. D., Oliver, B. R., & Maughan, B. (2010). Co-occurring problems of early onset

persistent, childhood limited, and adolescent onset conduct problem youth. *Journal of*

Child Psychology and Psychiatry, 51(11), 1217–1226. [https://doi.org/10.1111/j.1469-](https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02240.x)

[7610.2010.02240.x](https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02240.x)

- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96. <https://doi.org/10.2307/1129836>
- Benoit, D. (2004). Infant-parent attachment: Definition, types, antecedents, measurement and outcome. *Paediatrics & Child Health*, 9(8), 541–545.
<https://doi.org/10.1093/pch/9.8.541>
- Bindawala, M. H., & Basu, R. (2020). Parent child attachment and problem behavior reporting by mothers with pathology in different socioeconomic status. *International Journal of Indian Psychology*, 8(3), 1810-1821. DOI: 10.25215/0803.186
- Birmingham, R. S., Bub, K. L., & Vaughn, B. E. (2016). Parenting in infancy and self-regulation in preschool: An investigation of the role of attachment history. *Attachment & Human Development*, 19(2), 107–129.
<https://doi.org/10.1080/14616734.2016.1259335>
- Bornstein, M. H., & Sawyer, J. (2006). Family Systems. K. McCartney & D. Phillips (Eds.), *Blackwell Handbook of Early Childhood Development* (pp. 381–398). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470757703.ch19>
- Bowen, M. (1993). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson Publishers.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Volume 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Volume 2. Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664–678. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Bretherton, I., & Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. J. Cassidy & P. R.

- Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.) 102-127. Guilford Press
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press. DOI: 10.4159/9780674028845
- Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C., & Neff, C. (2012). Father involvement, paternal sensitivity, and father–child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology*, 26(3), 421–430. <https://doi.org/10.1037/a0027836>
- Bureau, J. F., Martin, J., Yurkowski, K., Schmiedel, S., Quan, J., Moss, E., Deneault, A. A., & Pallanca, D. (2016). Correlates of child–father and child–mother attachment in the preschool years. *Attachment & Human Development*, 19(2), 130–150. <https://doi.org/10.1080/14616734.2016.1263350>
- Cabrera, N. J. (2019). Father involvement, father-child relationship, and attachment in the early years. *Attachment & Human Development*, 22(1), 134–138. <https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1589070>
- Cabrera, N. J., Volling, B. L., & Barr, R. (2018). Fathers are parents, too! Widening the lens on parenting for Children’s development. *Child Development Perspectives*, 12(3), 152–157. <https://doi.org/10.1111/cdep.12275>
- Cassidy, J. (2008). The nature of the child’s ties. J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., pp. 3–22). New York: Guilford Press
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Cooke, J. E., Deneault, A. A., Devereux, C., Eirich, R., Fearon, R. M. P., & Madigan, S. (2022). Parental sensitivity and child behavioral problems: A meta-analytic review. *Child Development*, 93(5), 1231–1248. <https://doi.org/10.1111/cdev.13764>

- Costigan, C. L., & Cox, M. J. (2001). Fathers' participation in family research: Is there a self-selection bias? *Journal of Family Psychology*, 15(4), 706–720.
<https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.4.706>
- Cowan, P. A. (1997). Beyond meta-analysis: A plea for a family systems view of attachment. *Child Development*, 68(4), 601–603. <https://doi.org/10.2307/1132111>
- Cowan, P. A., & Cowan, C. P. (2019). Introduction: bringing dads back into the family. *Attachment & Human Development*, 21(5), 419–425.
<https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1582594>
- Deans, C. L. (2018). Maternal sensitivity, its relationship with child outcomes, and interventions that address it: A systematic literature review. *Early Child Development and Care*, 190(2), 252–275. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1465415>
- De Mey, W. (2019). Geïntegreerde aanpak van jonge kinderen met gedragsproblemen en hun ouders. Braet, C., Berking, M. (eds) *Emotieregulatietraining bij kinderen en adolescenten*. Bohn Stafleu van Loghum. https://doi.org/10.1007/978-90-368-2308-1_5
- Dempster, A. P., Laird, N. M., & Rubin, D. B. (1977). Maximum likelihood from incomplete data via the EM algorithm. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (methodological)*, 39(1), 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1977.tb01600.x>
- Deneault, A. A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Groh, A. M., Fearon, P. R. M., & Madigan, S. (2021). Child-father attachment in early childhood and behavior problems: A meta-analysis. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2021(180), 43–66.
<https://doi.org/10.1002/cad.20434>
- Deneault, A. A., Bureau, J. F., & Yurkowski, K. (2022). Do child–father and child–mother preschool insecure attachment types predict the development of externalizing

- behaviors in boys and girls during middle childhood? *Developmental Psychology*, 58(7), 1360–1370. <https://doi.org/10.1037/dev0001369>
- Denham, S. A. (1993). Maternal emotional responsiveness and toddlers' social-emotional competence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(5), 715–728. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1993.tb01066.x>
- De Winter, S., Finet, C., Heylen, J., & Bosmans, G. (2016). Gehechtheid en informatieverwerkingsprocessen: Love in the eye of the beholder. *Gedragstherapie*, 49(1), 38–52.
- De Wolff, M. S., & Van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571–591. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1997.tb04218.x>
- Egeland, B. R., Erickson, M. F., Clemenhausen-Moon, J., Hiester, M. K., & Korfmacher, J. (1990). *24 months coding manual: Project steep – revised 1990 from mother-child project scales*. Minneapolis, MN: Department of Psychology
- Egger, H. L., & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: Presentation, nosology, and epidemiology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 313–337. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01618.x>
- Fagan, J., Day, R., Lamb, M. E., & Cabrera, N. J. (2014). Should researchers conceptualize differently the dimensions of parenting for fathers and mothers? *Journal of Family Theory & Review*, 6(4), 390–405. <https://doi.org/10.1111/jftr.12044>
- Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A. M., & Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: A meta-analytic study. *Child Development*, 81(2), 435–456. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x>

- Frick, M. A., Forslund, T., Fransson, M., Johansson, M., Bohlin, G., & Brocki, K. C. (2018). The role of sustained attention, maternal sensitivity, and infant temperament in the development of early self-regulation. *British Journal of Psychology*, 109(2), 277–298. <https://doi.org/10.1111/bjop.12266>
- Goodman, R. (1997). The strengths and difficulties questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(5), 581–586. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>
- Graham, J. W. (2009). Missing data analysis: Making it work in the real world. *Annual Review of Psychology*, 60(1), 549–576. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085530>
- Groh, A. M., Fearon, R. M. P., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Roisman, G. I. (2017). Attachment in the early life course: Meta-analytic evidence for its role in socioemotional development. *Child Development Perspectives*, 11(1), 70–76. <https://doi.org/10.1111/cdep.12213>
- Hassink-Franke, L., Oud, M., & Beeres, M. (2015). Gedragsproblemen bij jonge kinderen. *Huisarts en wetenschap*, 58, 378–381. <https://doi.org/10.1007/s12445-015-0199-x>
- Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3rd ed). Guilford Publications.
- Hutchings, J., Williams, M. E., & Leijten, P. (2023). Attachment, behavior problems and interventions. *Frontiers in Child and Adolescent Psychiatry*, 2. <https://doi.org/10.3389/frcha.2023.1156407>
- Ispa, J. M., Su-Russell, C., Palermo, F., & Carlo, G. (2017). The interplay of maternal sensitivity and toddler engagement of mother in predicting self-regulation. *Developmental Psychology*, 53(3), 425–435. <https://doi.org/10.1037/dev0000267>

- Jacobvitz, D., Aviles, A. I., Aquino, G. A., Tian, Z., Zhang, S., & Hazen, N. (2022). Fathers' sensitivity in infancy and externalizing problems in middle childhood: The role of coparenting. *Frontiers in Psychology, 13*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.805188>
- Lickenbrock, D. M., & Braungart-Rieker, J. M. (2015). Examining antecedents of infant attachment security with mothers and fathers: An ecological systems perspective. *Infant Behavior and Development, 39*, 173–187. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2015.03.003>
- Little, R. J. A. (1988). A test of missing completely at random for multivariate data with missing values. *Journal of the American Statistical Association, 83*(404), 1198–1202. <https://doi.org/10.1080/01621459.1988.10478722>
- Lucassen, N., Tharner, A., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Volling, B. L., Verhulst, F. C., Berg, M. P. L. D., & Tiemeier, H. (2011). The association between paternal sensitivity and infant–father attachment security: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Family Psychology, 25*(6), 986–992. <https://doi.org/10.1037/a0025855>
- Lyons-Ruth, K., Bureau, J. F., Easterbrooks, M. A., Obsuth, I., Hennighausen, K., & Vulliez-Coady, L. (2013). Parsing the construct of maternal insensitivity: Distinct longitudinal pathways associated with early maternal withdrawal. *Attachment & Human Development, 15*(5–6), 562–582. <https://doi.org/10.1080/14616734.2013.841051>
- Madigan, S., Brumariu, L. E., Villani, V., Atkinson, L., & Lyons-Ruth, K. (2016). Representational and questionnaire measures of attachment: A meta-analysis of relations to child internalizing and externalizing problems. *Psychological Bulletin, 142*(4), 367–399. <https://doi.org/10.1037/bul0000029>
- Madigan, S., Deneault, A. A., Duschinsky, R., Bakermans-Kranenburg, M. J., Schuengel, C., Van IJzendoorn, M. H., Ly, A., Fearon, R. M. P., Eirich, R., & Verhage, M. L. (2024).

- Maternal and paternal sensitivity: Key determinants of child attachment security examined through meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 150(7), 839–872.
<https://doi.org/10.1037/bul0000433>
- Mieloo, C., Raat, H., Van Oort, F., Bevaart, F., Vogel, I., Donker, M., & Jansen, W. (2012). Validity and reliability of the strengths and difficulties questionnaire in 5–6 year olds: Differences by gender or by parental education? *PLoS one*, 7(5), e36805.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0036805>
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. The Guilford Press
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The Role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361–388. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x>
- Murray, L., Halligan, S., & Cooper, P. (2010). Effects of postnatal depression on mother-infant interactions and child development. G. Bremner & T. Wachs (Eds.), *The Wiley-Blackwell Handbook of Infant Development* (Vol. 2) 192-220.
<https://doi.org/10.1002/9781444327588.ch8>
- Oosterman, M., & Schuengel, C. (2008). Attachment in foster children associated with caregivers' sensitivity and behavioral problems. *Infant Mental Health Journal*, 29(6), 609–623. <https://doi.org/10.1002/imhj.20198>
- Overbeek, G., Vermulst, A., Stattin, H., Ha, T., & Engels, R. C. M. E. (2007). Ouder-kind relaties en sociaal-emotionele problematiek in de volwassenheid. *Kind en Adolescent*, 28, 3–12. <https://doi.org/10.1007/bf03061006>
- Palkovitz, R., Trask, B. S., & Adamsons, K. (2014). Essential differences in the meaning and processes of mothering and fathering: Family systems, feminist and qualitative

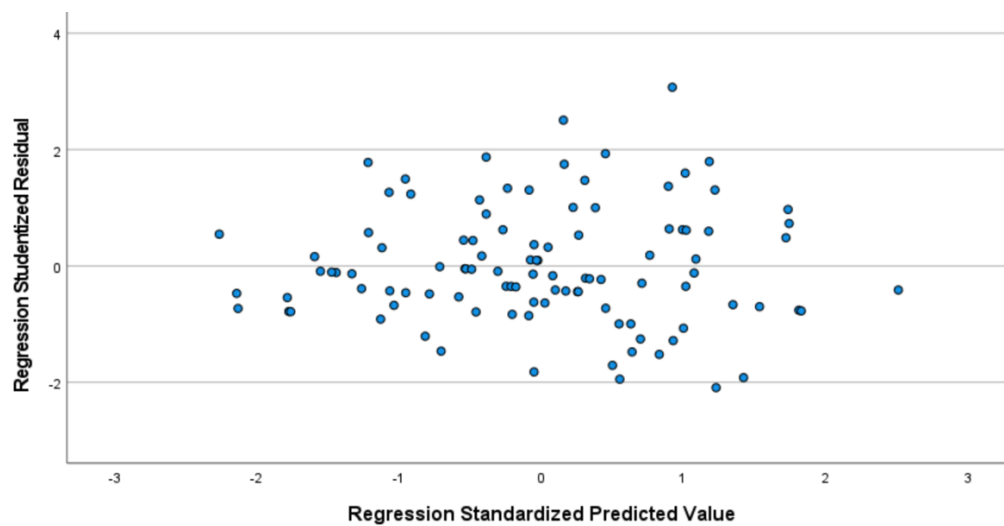
- perspectives. *Journal of Family Theory & Review*, 6(4), 406–420.
<https://doi.org/10.1111/jftr.12048>
- Palm, G. (2014). Attachment theory and fathers: Moving from “being there” to “being with”.
Journal of Family Theory & Review, 6(4), 282–297. <https://doi.org/10.1111/jftr.12045>
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on
 antisocial behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329–335.
<https://doi.org/10.1037/0003-066x.44.2.329>
- Pek, J., Wong, O., & Wong, A. C. M. (2018). How to address non-normality: A taxonomy of
 approaches, reviewed, and illustrated. *Frontiers in Psychology*, 9.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02104>
- Rodrigues, M., Sokolovic, N., Madigan, S., Luo, Y., Silva, V., Misra, S., & Jenkins, J. (2021).
 Paternal sensitivity and children’s cognitive and socioemotional outcomes: A meta-
 analytic review. *Child Development*, 92(2), 554–577
<https://doi.org/10.1111/cdev.13545>
- Russell, D., & Gleason, M. M. (2018). Starting early: Promoting emotional and behavioral
 well-being in infant and toddler well-child care. *Pediatric Annals*, 47(8), e317-e322.
<https://doi.org/10.3928/19382359-20180703-01>
- Schore, J. R., & Schore, A. N. (2008). Modern attachment theory: The central role of affect
 regulation in development and treatment. *Clinical Social Work Journal*, 36(1), 9–20.
<https://doi.org/10.1007/s10615-007-0111-7>
- Scott, J. K., Nelson, J. A., & Dix, T. (2018). Interdependence among mothers, fathers, and
 children from early to middle childhood: Parents’ sensitivity and children’s
 externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 54(8), 1528–1541.
<https://doi.org/10.1037/dev0000525>

- Shrestha, N. (2020). Detecting multicollinearity in regression analysis. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 8(2), 39-42. <https://doi.org/10.12691/ajams-8-2-1>
- Shulman, C. (2016). Research and practice in infant and early childhood mental health. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-31181-4>
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349-367. <https://doi.org/10.1080/14616730500365928>
- Steenhoff, T., Tharner, A., & Væver, M. S. (2021). Internalizing and externalizing problems in preschool children: The role of mothers' and fathers' observed parenting behavior in a well-resourced sample. *Scandinavian Journal of Psychology*, 62(3), 374–385. <https://doi.org/10.1111/sjop.12724>
- Stolk, M. N., Mesman, J., Van Zeijl, J., Alink, L. R. A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Juffer, F., & Koot, H. M. (2008). Early parenting intervention aimed at maternal sensitivity and discipline: A process evaluation. *Journal of Community Psychology*, 36(6), 780–797. <https://doi.org/10.1002/jcop.20280>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2014). *Using multivariate statistics* (6th ed). Pearson.
- Trautmann-Villalba, P., Gschwendt, M., Schmidt, M. H., & Laucht, M. (2006). Father–infant interaction patterns as precursors of children's later externalizing behavior problems. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256, 344–349. <https://doi.org/10.1007/s00406-006-0642-x>
- Van der Voort, A., Juffer, F., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Sensitive parenting is the foundation for secure attachment relationships and positive social-emotional development of children. *Journal of Children's Services*, 9(2), 165-176. <https://doi.org/10.1108/jcs-12-2013-0038>

- Van IJzendoorn, M. H., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology*, 11(2), 225–249. DOI: 10.1017/S0954579499002035
- Van Widenfelt, B. M., Goedhart, A. W., Treffers, P. D. A., & Goodman, R. (2003). Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12(6), 281–289. <https://doi.org/10.1007/s00787-003-0341-3>
- Verschueren, K., Marcoen, A. & Schoefs, V. (1996) The internal working model of the self, attachment, and competence in five-year-olds. *Child Development*, 67(5), 2493-2511. <https://doi.org/10.2307/1131636>
- Verweij, R., Helmerhorst, K., & Keizer, R. (2021). Work-to-family conflict, family-to-work conflict and their relation to perceived parenting and the parent-child relationship before and during the first Covid-19 lockdown. *Journal of Family Research*, 33(3), 734-771. <https://doi.org/10.20377/jfr-636>
- Waters, E. (1995). Appendix A: The Attachment Q-Set (Version 3.0). *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 60(2/3), 234-246. <https://doi.org/10.2307/1166181>
- Witte, A. M., Runze, J., van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2023). Parents' secure base script knowledge predicts observed sensitive caregiving and discipline toward twin children. *Journal of Family Psychology*, 37(7), 966-976. <https://doi.org/10.1037/fam0001091>
- Zvara, B. J., Sheppard, K. W., & Cox, M. (2018). Bidirectional effects between parenting sensitivity and child behavior: A cross-lagged analysis across middle childhood and adolescence. *Journal of Family Psychology*, 32(4), 484–495. <https://doi.org/10.1037/fam0000372>

Bijlage**Figuur B.1**

Spreadingsdiagram residuen voor homoscedasticiteit gedragsproblemen volgens vader

Figuur B.2

Spreadingsdiagram residuen voor homoscedasticiteit gedragsproblemen volgens moeder

